

Wiedza o społeczeństwie

Wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym to przedmiot interdyscyplinarny korzystający z dorobku filozofii (~~antropologii filozoficznej, etyki~~), nauk społecznych (~~socjologii, nauk o polityce, nauk prawnych, nauk o polityce publicznej oraz elementów nauk: o administracji, o mediach, o poznaniu i komunikacji społecznej oraz psychologii~~) oraz nauk humanistycznych (~~etnologii i kulturoznawstwa~~).

Podstawa programowa wiedzy o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym nawiązuje zarówno do nauczania tego przedmiotu w szkole podstawowej, jak i do wiedzy i umiejętności z zakresu przedmiotu historia i terazniejszość.

HISTORIA I TERAŹNIEJSZOŚĆ ZAKRES PODSTAWOWY

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Cele kształcenia przedmiotu historia i terazniejszość w liceum ogólnokształcącym i technikum odpowiadają aspektom ludzkiej dojrzałości, do której prowadzi edukacja szkolna.

- I. W aspekcie stosunku do prawdy, stałego zmierzania do jej poznania i odróżniania od fałszu oraz ćwiczenia w rozpoznawaniu stopnia pewności i prawdopodobieństwa. Uczeń:
 - 1) rozumie główne zagadnienia życia społecznego, polityki i prawa, potrzebne do uzyskania orientacji w przemianach w życiu narodów i państw oraz genezie i naturze wielkich problemów współczesnego świata;
 - 2) ma rzetelną wiedzę o najważniejszych przemianach kulturowych, politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce i na świecie po 1945 roku aż do współczesności;

- 3) odróżnia w życiu społecznym oraz w pojęciach i doktrynach politycznych i prawnych to, co trwałe, od tego, co zmienne, a także to, co uniwersalne, od tego, co partykularne i związane z tradycjami lokalnymi.
- II. W aspekcie stosunku do dobra, przyjęcia go jako głównego kryterium wartościowania moralnego, odróżniania go od zła oraz ćwiczenia w ocenie intencji i skutków według słuszności, pożytku i szkody. Uczeń:
- 1) samodzielnie i sprawiedliwie ocenia przemiany zachodzące w Polsce i na świecie od zakończenia II wojny światowej;
 - 2) rozumie przemiany współczesności między innymi w kategoriach ciągłości i zmiany (~~lub zerwania~~) względem ~~podstaw, z których wyrasta nasza ojczyzna ukształtowana według konkretnych norm kultury oraz wizji człowieka, rodziny i społeczeństwa sięgających swoimi korzeniami różnych tradycji ideowych, w tym dziedzictwa~~ klasycznej cywilizacji grecko-rzymskiej i chrześcijaństwa.
- III. W aspekcie stosunku do życia, czyli osobistego zaangażowania, kształtowania zamierzeń według własnych pasji, zdolności oraz poczucia wspólnoty i służby. Uczeń:
- 1) interesuje się życiem zbiorowym oraz wyraża gotowość do osobistego podejmowania zadań społecznych i zaangażowania obywatelskiego w duchu patriotyzmu jako mądrej miłości ojczyzny ukształtowanej w tradycji Rzeczypospolitej;
 - 2) rozumie znaczenie cnót indywidualnych i społecznych, ~~harmonii praw i obowiązków~~, wolności i odpowiedzialności, szczęścia osobistego i rozwoju ludzkich wspólnot oraz sprawiedliwych praw i roztropnej polityki;
 - 3) interpretuje źródła odnoszące się do życia społecznego wczoraj i dzisiaj, buduje własne wypowiedzi na temat zagadnień życia społecznego, formułuje oceny i je uzasadnia, uczestniczy w debacie – z myślą o własnym, rzetelnym i twórczym udziale w życiu publicznym.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Wiedza o podstawach życia społecznego. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, dlaczego człowieka rozumie się w tradycji jako „istotę społeczną” (*animal sociale*), charakteryzuje odgrywane przez niego role społeczne oraz znaczenie życia społecznego dla jego rozwoju i spełnienia;
- 2) ~~wyjaśnia, w jaki sposób rozwijana w nowożytności koncepcja „umowy społecznej” różni się od tradycyjnego pojmowania naturalności więzi społecznych; analizuje nowożytną koncepcję „umowy społecznej”~~
- 3) przedstawia klasyczne określenie dobra wspólnego (*bonum commune*) i charakteryzuje jego obecność we współczesnych doktrynach politycznych;
- 4) ~~wyróżnia podstawowe~~ charakteryzuje rodzinę jako sposoby realizacji społecznego bytu człowieka; ~~rodzinę, naród, państwo i związki państw; przedstawia specyfikę każdego z nich i ich komplementarność;~~
- 5) wyjaśnia znaczenie wspólnoty samorządowej; zna treść ~~i genezę~~ zasady pomocniczości jako fundamentu współczesnych państw i formułuje płynące z niej wnioski dla codziennego funkcjonowania;
- 6) wyróżnia wspólnoty i grupy tworzące się na podstawie postrzeganego przez ich członków podobieństwa pochodzenia, kultury, sposobu życia, interesów i sytuacji ekonomicznej; ~~w tym zarówno narody, jak i inne grupy społeczne znajdujące się wewnątrz podstawowych społeczności ludzkich (np. klasy i warstwy społeczne, grupy zawodowe, wyznaniowe, narodowościowe);~~
- 7) wyjaśnia proces tworzenia się narodu oraz różnorodność kontekstów znaczeniowych tego pojęcia; wyjaśnia, na czym polega patriotyzm oraz czym różni się od szowinizmu; wyjaśnia, na czym polega i kosmopolityzm; ~~;~~ wskazuje przykłady postaw patriotycznych we współczesnym świecie;
- 8) wyjaśnia znaczenie organizacji celowych (np. organizacje polityczne, związki zawodowe, stowarzyszenia) tworzonych przez ludzi dla realizacji ich wspólnych interesów i zadań;

- 9) wyjaśnia charakter wspólnot religijnych, ich odmienności związane z treścią wiary, kultem, nauczaniem moralnym i organizacją;
- 10) charakteryzuje państwo jako zorganizowane społeczeństwo (*res publica*) i wyjaśnia, jakie są granice działań władzy państwowej wobec obywateli, podstawowe zadania państwa wobec jego obywateli oraz obowiązki obywateli względem ich państwa;
- 11) wymienia i charakteryzuje podstawowe atrybuty państwa oraz wyjaśnia i analizuje, na czym polega racja stanu;
- 12) wymienia i charakteryzuje podstawowe atrybuty jednostek samorządu terytorialnego jako wspólnot lokalnych;
- 13) objaśnia różne modele relacji kościołów i innych związków wyznaniowych z państwem, ~~ze szczególnym uwzględnieniem tradycji i współczesności Rzeczypospolitej~~;
- 14) przedstawia zarówno klasyczną typologię ustrojów politycznych ~~ze względu na stosunek do dobra wspólnego i na sposób rządu (monarchia, arystokracja, demokracja oraz tyrania, oligarchia i ochlokracja)~~, jak i współczesne przeciwstawienie demokracji i totalitaryzmu;
- 15) wyjaśnia i rozważa, na czym polega demokracja ~~— zarówno w wersji klasycznej (jako sposób wyznaczania rządzących), jak i w wersji liberalnej (jako polityczny wyraz „suwerenności ludu”)~~;
- 16) rozumie istotę prawa, wyjaśnia, czym jest prawo stanowione (*lex*) i jego związek z uprawnieniami (*ius*) obecnymi w niepisanych standardach, niezależnych od władzy prawodawczej; wie, na czym polega różnica między pozytywistyczną a prawnonaturalną koncepcją prawa;
- 17) rozpoznaje sprawy regulowane przez prawo cywilne, rodzinne, administracyjne i karne;
- 18) wyjaśnia podstawy i treść praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej ~~(inspiracje płynące z chrześcijaństwa oraz z nauki o prawie naturalnym sięgającej czasów grecko-rzymskich)~~;
- 19) przedstawia zasady ogólne i katalog praw człowieka wynikające z Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., sądowe

środki ochrony praw i wolności w Rzeczypospolitej Polskiej oraz sposób działania Rzecznika Praw Obywatelskich;

- 20) charakteryzuje sprawiedliwość jako moralny fundament ładu społecznego, ~~wyróżnia sprawiedliwość społeczną, rozdzieleżą i wymienną;~~
- 21) rozumie znaczenie roztropności, społecznej komunikacji, sporu, dialogu, kompromisu, solidarności i pokoju społecznego;
- 22) przedstawia powody tworzenia się związków międzypaństwowych ~~i charakteryzuje unie państw na przykładzie nowożytnych dziejów Europy, odróżnia je od naturalnego pokrewieństwa narodów należących do określonych wspólnot kulturowych (np. narody Europy łacińskiej).~~

II. Świat i Polska w latach 1945–1956. Uczeń:

- 1) charakteryzuje konsekwencje polityczne, społeczne, ekonomiczne i kulturowe II wojny światowej dla świata;
- 2) charakteryzuje – z wykorzystaniem swojej wiedzy o relacjach i związkach państw – cele i zasady Organizacji Narodów Zjednoczonych, opisuje jej strukturę (główne organy i wybrane organizacje wyspecjalizowane), przedstawia mocne i słabe strony jej funkcjonowania;
- 3) charakteryzuje odmienności ustrojów państw zachodnich i państw bloku sowieckiego – z wykorzystaniem swojej wiedzy o różnicach między demokracją i totalitaryzmem;
- 4) wyjaśnia genezę i znaczenie pojęcia zimnej wojny oraz żelaznej kurtyny;
- 5) wyjaśnia znaczenie powstania NATO i Układu Warszawskiego;
- 6) na przykładzie państw zachodnich charakteryzuje różnice programowe rządów socjaldemokratycznych, chadeckich, konserwatywnych i liberalnych w dziedzinie polityki społecznej, gospodarczej i wartości;
- 7) wyjaśnia, jakie znaczenie miał plan Marshalla oraz czym był „cud gospodarczy” w RFN;
- 8) stosuje swoją wiedzę o związkach państw ~~i pokrewieństwie narodów~~ do charakterystyki początków integracji europejskiej na polu gospodarczym i politycznym (do 1957 roku) ze wskazaniem jej głównych powodów o

~~charakterze ideowych-ideowym~~ (chrześcijański światopogląd „Ojców Założycieli”), ~~kulturowych—kulturowym~~ (bliskość—narodów europejskich) oraz ~~politycznych-politycznym~~ (obawa przed ekspansją sowiecką, przygotowanie się na odbiór amerykańskiej pomocy w ramach tzw. planu Marshalla, rozwiązanie „problemu niemieckiego” przez integrację gospodarki RFN z innymi gospodarkami zachodnimi);

- 9) wykorzystuje swoją wiedzę o doktrynie praw człowieka do scharakteryzowania praw i wolności podanych w Powszechnej ~~d~~Deklaracji ~~P~~praw ~~C~~ezłowieka ONZ z 1948 roku i ~~E~~europejskiej ~~K~~onwencji ~~o~~ Ochronie ~~P~~praw ~~C~~ezłowieka i ~~Podstawowych Wolności Rady Europy~~ z 1950 roku oraz ograniczeń w ich wykonywaniu i związanych z nimi obowiązków państw;
- 10) charakteryzuje znaczenie przejścia władzy w Chinach przez komunistów w 1949 roku oraz system rządów Mao Zedonga (~~największe ludobójstwo po 1945 roku w czasie Wielkiego Skoku, prześladowanie religii~~);
- 11) wyjaśnia znaczenie powstania państwa Izrael dla sytuacji na Bliskim Wschodzie i dla polityki międzynarodowej; ~~przedstawia podstawowe zasady syjonizmu~~;
- 12) charakteryzuje ~~genezę i zasady islamizmu~~uch islamistyczny;
- 13) charakteryzuje skutki II wojny światowej dla Polski w wymiarze politycznym, społecznym, ekonomicznym i kulturowym;
- 14) ~~przedstawia—z wykorzystaniem swojej wiedzy o państwie i jego atrybutach—problem niepodległości Polski oraz sytuację polskiej państwowości i polityki w kraju i na emigracji po 1945 roku~~;
- ~~15)~~ 15) wyjaśnia pojęcie okupacji przez przedstawiciela na przykładzie modelu kontroli Polski Ludowej przez Związek Sowiecki;
- ~~16)~~ 15) charakteryzuje najważniejsze mechanizmy sowietyzacji Polski w latach 1945–1956 (~~terror, propaganda, gospodarka planowa, rządy monopartyjne, przynależność do partii komunistycznej jako główna ścieżka kariery zawodowej i dobrobytu materialnego~~);
- ~~16)~~ 17) przedstawia powojenną odbudowę kraju, zagospodarowanie i integrację Ziemi Zachodnich i Północnych, procesy industrializacji, charakteryzuje

zmiany polskiej wsi w wyniku reformy rolnej i kwestię jej kolektywizacji na wzór sowiecki;

178) charakteryzuje rozmaite reakcje społeczeństwa polskiego na rządy komunistów w Polsce, w tym główne formy sprzeciwu i oporu wobec komunizmu (do 1956 roku), w formie walki zbrojnej, opozycji politycznej, pracy kulturowej, zaangażowania na bezspornych polach pracy dla kraju oraz oporu wobec państwowej ateizacji;

~~19) w kontekstach powstańczej walki „żołnierzy niezłomnych” (rtm. Witold Pilecki, płk Łukasz Ciepliński, Danuta Siedzikówna ps. „Inka”) oraz postawy prymasa Stefana Wyszyńskiego (jego „non possumus” i internowanie w latach 1953–1956) wymienia przykłady wierności zasadom i męstwa różnych postaci wobec prześladowców;~~

2018) charakteryzuje zmiany zachodzące w okresie powojennym w strukturze społeczeństwa polskiego i składzie narodowościowym państwa;

~~21) charakteryzuje konstytucję PRL z 1952 roku, jej określenie suwerena („lud pracujący”), a także jej charakter propagandowy i fasadowość w stosunku do realnych rządów PZPR.~~

III. Świat i Polska w latach 1956–1970. Uczeń:

- 1) ~~przedstawia okoliczności i zasady traktatów rzymskich z 1957 roku oraz charakteryzuje funkcjonowanie Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej;~~
- 2) wyjaśnia pojęcie dekolonizacji oraz wskazuje jej ~~główne etapy i~~ konsekwencje;
- 3) charakteryzuje opór społeczeństw Europy Środkowej wobec komunizmu na przykładzie powsta~~nia~~nia antykomunistyczn~~y~~ego w Berlinie (1953 rok) i na Węgrzech (1956 rok);
- 4) wyjaśnia, na czym polegał przełom 1956 roku w Polsce, ~~wskazuje jego najważniejsze etapy (pozański Czerwiec, Jasnogórskie Śluby Narodu, powrót Gomułki do władzy, uwolnienie prymasa Stefana Wyszyńskiego);~~
- 5) charakteryzuje proces „destalinizacji” i wskazuje jego ograniczenia (~~na~~ podstawie głównych tez „tajnego referatu” Chruszczowa z 1956 roku);

- 6) charakteryzuje zmiany w sposobie życia w krajach zachodnich wynikające z rozwoju technologii i mediów (telewizja), wzrostu zamożności społeczeństw oraz dorastania pokolenia powojennego; przedstawia ich odpowiedniki w krajach bloku sowieckiego;
- 7) wyjaśnia zjawisko „kultury masowej” i powstawanie w niej osobnego nurtu kultury młodzieżowej;
- 8) charakteryzuje zasady społecznej gospodarki rynkowej oraz „państwa dobrobytu”, ~~przedstawia ich przykłady w odniesieniu do świata początku lat 60. XX wieku;~~
- 9) charakteryzuje przemiany społeczno-obyczajowe określane jako „rewolucja 1968 roku” (~~m.in. rewolta studencka, „rewolucja seksualna”~~) ~~oraz ich intelektualne inspiracje (neomarksizm, „nowa lewica”);~~
- 10) charakteryzuje idee i ruchy pacyfistyczne; ~~wskazuje różnicę między ekologią a ekologizmem; oraz ekologiczne;~~
- 11) wyjaśnia, na czym polegały przemiany w Kościele zainicjowane na Soborze Watykańskim II ~~i w czasie tzw. reform posoborowych, ze szczególnym uwzględnieniem nauczania o relacjach Kościoła i świata;~~
- 12) opisuje główne pola zimnowojennej konfrontacji mocarstw w latach 1956–1970 (Niemcy/Berlin, Kuba, Wietnam); wyjaśnia pojęcie wojen zastępczych;
- 13) ~~zna najważniejsze etapy wojen bliskowschodnich, ze szczególnym uwzględnieniem „wojny sześciodniowej” z 1967 roku;~~
- 14) ~~charakteryzuje przyczyny i przejawy antagonizmu sowiecko-chińskiego w latach 60. XX wieku;~~
- 15) ~~wyjaśnia pojęcie rewolucji kulturalnej, wskazując na jej różne konteksty znaczeniowe (jaka jest różnica między chińską „rewolucją kulturalną” a tą na Zachodzie);~~
- 16) ~~wyjaśnia znaczenie ideowo-moralne duszpasterskiego programu prymasa Stefana Wyszyńskiego (Jasnogórskie Śluby Narodu, Wielka Nowenna, obchody milenijne); wskazuje zasługi Kościoła dla integracji Ziemi Zachodnich i Północnych z resztą Polski;~~

- 147) charakteryzuje sposoby walki reżimu PRL z Kościołem w latach 60. i 70. ~~(w tym spychanie ludzi wierzących do statusu obywateli drugiej kategorii);~~
- 18) ~~wyjaśnia, na czym polegała komunistyczna polityka „rozdziału Kościoła od państwa”, z wykorzystaniem swojej wiedzy o różnych modelach relacji między związkami wyznaniowymi a państwem; wyjaśnia pojęcia: laicyzm, sekularyzm, indyferentyzm;~~
- 159) charakteryzuje przebieg tzw. wydarzeń 1968 roku w Polsce i ich różne konteksty ~~(walka frakcyjna w PZPR z użyciem propagandy antysemitkiej, wolnościowe dążenia narodu polskiego);~~
- 2016) ~~wyjaśnia, czym była Praska Wiosna 1968 roku i interwencja wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji, oraz wyjaśnia znaczenie terminu „doktryna Breżniewa”.~~

IV. Świat i Polska w latach 1970–1980. Uczeń:

- 1) ~~charakteryzuje przyczyny osłabnięcia pozycji Stanów Zjednoczonych Ameryki na świecie na początku lat 70. i wzrostu wpływów światowego obozu komunistycznego (porażka w Wietnamie, afera Watergate, kryzys energetyczny);~~
- 2) ~~charakteryzuje konsekwencje wzrostu wpływów komunistycznych na świecie w latach 70. XX wieku (ludobójcza polityka Czerwonych Khmerów w Kambodży, kubańscy „doradcy” w Afryce);~~
- 13) wyjaśnia przełomowe znaczenie zbliżenia Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Chin na początku lat 70.;
- 214) wyjaśnia, na czym polegała „polityka odprężenia” (*détente*) w relacjach międzynarodowych w połowie lat 70.; wskazuje najważniejsze etapy porozumień rozbrojeniowych między Stanami Zjednoczonymi Ameryki a ZSRS;
- 35) wyjaśnia znaczenie postanowień Konferencji BWE w Helsinkach (1975 rok); ~~charakteryzuje treść „pięciu koszyków” helsińskiej konferencji;~~
- 46) wyjaśnia, na czym polegało przełomowe znaczenie „Ostpolitik” kanclerza Willy’ego Brandta;

- ~~57)~~ charakteryzuje sposób rozliczenia się Niemiec z dziedzictwem rządów nazistowskich (~~przykłady pozytywne i negatywne: działalność Centrali Ścigania Zbrodni Hitlerowskich w Ludwigsburgu, kariera Heinza Reinefartha, sprawa reparacji i restytucji zagrabionych w Polsce dzieł sztuki~~);
- ~~68)~~ charakteryzuje przebieg znaczenie Grudnia 1970 roku i ~~jego polityczne skutki (odejście Władysława Gomułki z funkcji szefa partii)~~;
- ~~79)~~ charakteryzuje rządy Edwarda Gierka (~~dobrobyt na kredyt, uległość wobec ZSRS, zmiany w konstytucji PRL w 1976 roku~~);
- ~~810)~~ charakteryzuje główne przejawy opozycji w Polsce w latach 70. ~~:- Kościół katolicki i narodziny opozycji demokratycznej po protestach robotniczych w 1976 roku;~~
- ~~911)~~ wyjaśnia znaczenie wyboru kardynała Karola Wojtyły na papieża dla Polski i świata.

V. Świat i Polska w latach 1980–1991. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zmiany w programach zachodnich partii lewicowych i prawicowych widoczne w latach 70. i 80. oraz wzrost popularności programów wolnorynkowych i konserwatywno-liberalnych („nowa prawica”, neoliberalizm);
- ~~2) — wyjaśnia znaczenie zwycięstwa Margaret Thatcher w Wielkiej Brytanii (1979 rok) i Ronalda Reagana w Stanach Zjednoczonych Ameryki (1980 rok) dla relacji Wschód-Zachód;~~
- ~~23)~~ charakteryzuje główne przyczyny erozji systemu komunistycznego w latach 80. (~~wewnętrzne wady systemu, „rewolucja ducha” za „żelazną kurtyną”, twarda postawa Zachodu~~);
- ~~34)~~ charakteryzuje zmiany zachodzące w Chinach po śmierci Mao Zedonga (~~rządy Deng Xiaopinga i początek „państwowego kapitalizmu”~~);
- ~~45)~~ przedstawia proces powstawania ruchu społecznego „Solidarność”, jego przywódców, charakter, cele i tradycje, do których się odwoływał, a także jego znaczenie dla Polski i świata;
- ~~56)~~ przedstawia okoliczności i skutki wprowadzenia przez władze stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku, ~~— formy walki — reżimu PRL — z~~

- wolnościowymi dążeniami Polaków (cenzura, „nieznani sprawcy”, Kopalnia Węgla Kamiennego „Wujek”, Lubin 1982 rok, zamordowanie Grzegorza Przemyka) oraz formy oporu wobec reżimu stanu wojennego;
- 67) charakteryzuje rolę Kościoła katolickiego w Polsce w okresie po wprowadzeniu stanu wojennego (~~pomoc wszystkim prześladowanym, kultura bez cenzury, msze za ojczyznę, osoba bł. ks. Jerzego Popiełuszki, pielgrzymki św. Jana Pawła II do Polski w 1983 i 1987 roku~~);
- ~~8~~) charakteryzuje przejawy kryzysu systemu komunistycznego w Polsce w latach 80. (niewydolność gospodarcza) oraz jego skutki w połączeniu z represyjną polityką stanu wojennego (emigracja wielu wykształconych i zaangażowanych społecznie Polaków);
- 79) charakteryzuje genezę i znaczenie programu „pierestrojki” Michaiła Gorbaczowa;
- ~~108~~) wyjaśnia pojęcie uwłaszczenia nomenklatury ~~na przykładzie polityki rządu Mieczysława Rakowskiego (1988–1989)~~;
- 911) charakteryzuje przebieg Jesieni Narodów w Europie Środkowej i Wschodniej; ~~wskazuje na prekursorską rolę ruchu społecznego „Solidarność” oraz „rewolucji ducha” zainicjowanej przez św. Jana Pawła II;~~
- 102) przedstawia główne wydarzenia związane z przełomem lat 1989–1990 roku w Polsce (~~Okrągły Stół, wybory 4 czerwca 1989 roku, wybór gen. Wojciecha Jaruzelskiego na prezydenta PRL, rząd Tadeusza Mazowieckiego~~); wyjaśnia pojęcie wyborów kontraktowych;
- 113) dokonuje bilansu rządów komunistycznych w Polsce, wskazując na ich skutki w warstwie kultury, życia społecznego i gospodarczego;
- 124) charakteryzuje najważniejsze zmiany geopolityczne w najbliższym otoczeniu Polski w latach 1989–1991 (~~zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji oraz ZSRS~~), ~~ze szczególnym uwzględnieniem powstania niepodległych państw bałtyckich, Ukrainy i Białorusi;~~
- 135) wyjaśnia pojęcia dekomunizacji i lustracji ~~w kontekście prób wychodzenia z postkomunizmu~~, ujmując te pojęcia na tle porównawczym, ~~uwzględniając przykłady Niemiec i Czechosłowacji;~~

- 146) wskazuje, na czym polegała transformacja gospodarczo-ustrojowa realizowana w Polsce po 1989 roku, ~~na przykładzie założeń oraz implementacji planu Sachsa-Balcerowicza;~~
- 157) wyjaśnia różnice między prywatyzacją a reprivatyzacją;
- 168) wyjaśnia znaczenie walki z korupcją dla kultury politycznej i efektywności gospodarczej państwa;
- 179) wyjaśnia pojęcie społeczeństwa obywatelskiego i wskazuje przykłady jego funkcjonowania w Polsce po 1989 roku;
- ~~20) charakteryzuje zmiany dokonane w konstytucji Polski w 1989 roku;~~
- 1821) wyjaśnia pojęcie demokratycznego państwa prawa;
- 2219) wyjaśnia znaczenie istnienia samorządu terytorialnego; charakteryzuje główne etapy jego odbudowy w Polsce po 1989 roku;
- ~~23) charakteryzuje genezę, przebieg i konsekwencje „wojny na górze” w 1990 roku (pierwsze powszechne wybory prezydenckie w 1990 roku i zwycięstwo Lecha Wałęsy).~~

VI. Świat i Polska w latach 1991–200115. Uczeń:

- 1) charakteryzuje ~~pojęcie nowego światowego ładu (New World Order)~~ i ~~podaje przykłady jego funkcjonowanie ładu światowego po roku 1990. a (I wojna w Zatoce Perskiej w 1990 roku);~~
- 2) charakteryzuje ~~kluczowe~~ etapy integracji europejskiej po 1992 roku ~~(traktat z Maastricht, powstanie Unii Europejskiej, wprowadzenie waluty euro)~~ z uwzględnieniem wyzwań przed którymi stanęła Unia Europejska w pierwszych dekadach XXI wieku;
3. charakteryzuje kluczowe wydarzenia w historii społecznej i politycznej Polski w latach 1991 – 2015;
- ~~3) wyjaśnia przyczyny i konsekwencje zmian politycznych w Afryce – zniesienie apartheidu w RPA, ludobójstwo w Rwandzie (1994 rok);~~
- 4) wyjaśnia pojęcie i różne konteksty globalizacji (ekonomiczny, polityczny, kulturowy i ekologiczny);
- ~~5) charakteryzuje znaczenie 1991 roku w najnowszej historii Polski (pierwsze wolne wybory parlamentarne, powołanie rządu Jana Olszewskiego);~~

- ~~6) wyjaśnia, na czym polegała wizja budowy „trzeciej niepodległości” przedstawiona w Polsce w 1991 roku przez św. Jana Pawła II;~~
- ~~7) wyjaśnia przyczyny i konsekwencje objęcia władzy przez ugrupowania postkomunistyczne w Polsce w 1993 roku;~~
- 58) charakteryzuje główne postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (preambuła, relacje między najważniejszymi organami władzy, niezawisłość sądów i trójpodział władzy, prawa i obowiązki obywatela Rzeczypospolitej Polskiej, przepisy dotyczące małżeństwa i rodziny);
- ~~96)~~ charakteryzuje sposób unormowania relacji między Rzeczpospolitą Polską i Kościołem katolickim w konkordacie z 1993 roku oraz między Rzeczpospolitą Polską i innymi związkami wyznaniowymi na mocy tzw. ustaw kościelnych;
- ~~107)~~ wyjaśnia pojęcie organizacji pozarządowej, omawia rolę i wskazuje przykłady organizacji pozarządowych (NGO) we współczesnej Polsce;
- ~~118)~~ charakteryzuje reformy w czasach rządów AWS i UW (1997–2001);
~~wyjaśnia znaczenie powstania Instytutu Pamięci Narodowej;~~
- ~~129)~~ charakteryzuje znaczenie wstąpienia Polski do NATO w 1999 roku i do Unii Europejskiej w 2004 roku;
- ~~103)~~ charakteryzuje przejawy wzrostu globalnego znaczenia Chin w XXI wieku;
- ~~114)~~ podaje przykłady wzrostu agresywnej polityki Rosji od czasu objęcia rządów przez Władimira Putina (Czeczenia, Gruzja, Ukraina); przedstawia nowe formy rosyjskiego imperializmu ~~(„szantaż gazowy”, „wojna hybrydowa”, „wojna informacyjna”);~~
- ~~125)~~ wyjaśnia pojęcie terroryzmu oraz przedstawia genezę i najważniejsze etapy „wojny z terroryzmem” (Afganistan, Irak);
- ~~136)~~ charakteryzuje zjawisko prześladowań religijnych, ~~w tym na przykładzie losu społeczności chrześcijańskich w różnych strefach świata.~~

~~VII. Świat i Polska w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku. Uczeń:~~

- ~~14)~~ charakteryzuje główne zmiany kulturowe zachodzące w świecie zachodnim ~~na przykładzie: ideologii „politycznej poprawności”;~~

~~wielokulturowości, nowej definicji praw człowieka, rodziny, małżeństwa i płci; umieszcza te zmiany na tle kulturowego dziedzictwa Zachodu ujętego w myśli grecko-rzymskiej i chrześcijańskiej;~~

152) wskazuje na różnice między tolerowaniem a akceptacją zjawisk kulturowych i społecznych;

163) przedstawia kulturowe, społeczne i ekonomiczne konsekwencje rozwoju internetu i technologii cyfrowych;

417) wyjaśnia pojęcia komunikacji społecznej oraz czwartej władzy;

185) wskazuje, na czym polega wartość swobodnej wymiany opinii, oraz przedstawia nowe formy ograniczenia wolności słowa w epoce cyfrowej;

~~6) omawia proces zmiany Unii Europejskiej w okresie po wstąpieniu Polski w jej struktury (wzrost pozycji Niemiec, zjawiska kryzysowe związane z imigracją, niestabilnością strefy euro, Brexitem i epidemią wywołaną wirusem SARS-CoV-2, a także kontrowersje ustrojowe i ideologiczne na forum instytucji unijnych);~~

~~7) charakteryzuje zjawisko postkomunizmu jako bariery rozwojowej i przedstawia najważniejsze przyczyny jego kryzysu w Polsce po 2001 roku;~~

~~8) charakteryzuje różne wizje wyjścia Polski z postkomunizmu i wyjaśnia, na czym polegało polityczne znaczenie wyborów parlamentarnych i prezydenckich 2005 roku w Polsce;~~

19) ocenia ~~znaczenie~~ i skutki katastrofy smoleńskiej 10 kwietnia 2010 roku dla państwa polskiego;

~~10) charakteryzuje zmiany polityczne i gospodarcze w Polsce w latach 2010–2015;~~

~~1120~~) przedstawia zakres działania poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat, województwo) w Rzeczypospolitej Polskiej, z uwzględnieniem struktury głównych kierunków wydatków budżetowych na te działania oraz źródeł ich finansowania;

~~1221~~) wymienia największe skupiska Polaków na świecie, zna różnicę między pojęciem Polonii a pojęciem Polaków poza granicami kraju;

~~1322~~) wymienia osiągnięcia Polski po 1989 roku w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej;

1423) wskazuje i charakteryzuje najpoważniejsze wyzwania stojące przed Polską u progu trzeciej dekady XXI wieku (~~zagrożenia geopolityczne, kryzys demograficzny, utrzymanie tożsamości kulturowej, bezpieczeństwo energetyczne, polityka klimatyczna oraz jej koszty finansowe i społeczne~~).

Warunki i sposób realizacji

Podstawa programowa nie jest programem nauczania. Jako taka jest tylko kanwą, na której są oparte treści programów nauczania, podręczników i lekcji. Od nauczyciela, jego zaangażowania i współpracy z uczniami zależy efektywność poznawania przez nich historii ostatnich dziesięcioleci.

Historia i teraźniejszość jest przedmiotem, którego istotą ma być edukacja obywatelska. Należy zatem interpretować zapisy podstawy programowej w sposób, który wydobydzie ich aktualność i znaczenie dla współczesnych dylematów. Należy unikać przy tym nadmiernej szczegółowości, skoncentrować się raczej na długoterminowej zmianie i rozumieniu procesów, niż na pojedynczych postaciach czy wydarzeniach. Historia i teraźniejszość nie powinna dublować zwykłych kursów historii najnowszej umieszczonych w podstawach programowych przedmiotu Historia dla szkół podstawowej i ponadpodstawowych – poznanie historii po roku 1945 nie jest tu bowiem celem samym w sobie, ale okazją do głębszego zrozumienia naszej teraźniejszości. Trafnie powiada Oscar Wilde: Ten, dla którego teraźniejszość jest wszystkim, co obecnie istnieje, nic nie wie o czasie, w którym żyjemy.

W aspekcie edukacji obywatelskiej zalecane jest organizowanie spotkań uczniów z osobami zaangażowanymi w różnorodną działalność społeczną oraz zachęcanie uczniów do aktywności w formie wolontariatu.

Kluczowe znaczenie dla powodzenia realizacji kursu Historii i teraźniejszości oraz wymagań ogólnych zapisanych w podstawie mają ostatecznie metody pracy dobrze znane nauczycielom i nauczycielkom edukacji obywatelskiej: dyskusje i deliberacje, projekty obywatelskie, ćwiczenia w zakresie podejmowania decyzji czy analizy specyficznych źródeł takich jak artykuły prasowe, zdjęcia czy dane statystyczne.

Kontrowersje wokół niektórych zagadnień ujętych w wymaganiach szczegółowych dają okazję do badania argumentów i ich tworzenia, a także do analizy specyficznych cech debaty prowadzonej w mediach społecznościowych, w tym m.in. rozpoznawania naruszeń dobrych obyczajów, misinformacji, dezinformacji i malinformacji.

W związku z tym, że w ramach przedmiotu uczniowie będą nabywać wiedzy o najważniejszych przemianach kulturowych, politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce i na świecie po 1945 roku, warto zapewnić im spotkania z uczestnikami i świadkami omawianych wydarzeń (np. z działaczami ruchu społecznego „Solidarność”). Warto również odwiedzić lokalne miejsca pamięci związane z omawianymi wydarzeniami, np. ~~mogiły żołnierzy wyklętych~~mogiły żołnierskie, miejsca martyrologii (np. budynki dawnych katowni~~aresztów~~ Urzędu Bezpieczeństwa), mogiły ofiar aparatu komunistycznego (np. grób bł. ks. Jerzego Popiełuszki), miejsca strajków i protestów społecznych, oraz korzystać z oferty muzeów.

~~Przy realizacji treści programowych przedmiotu warto korzystać z bogatej oferty edukacyjnej Instytutu Pamięci Narodowej oraz Archiwów Państwowych (Archiwa Rodzinne Niepodległej).~~

~~W aspekcie edukacji obywatelskiej zalecane jest organizowanie spotkań uczniów z osobami zaangażowanymi w różnorodną działalność społeczną oraz zachęcanie uczniów do aktywności w formie wolontariatu.~~

Przy planowaniu wycieczek szkolnych warto zadbać o to, aby w ich programie uwzględniać miejsca związane z najnowszą historią Polski. Odwiedzanie takich miejsc, jak: siedziba władz państwowych w Warszawie (Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej), plac Marszałka Józefa Piłsudskiego z Grobem Nieznanego Żołnierza, brama Stoczni Gdańskiej, Kopalnia Węgla Kamiennego „Wujek” lub Poznańskie Krzyże pozwoli uczniom na poznanie historii w miejscach wydarzeń.

Należy zachęcać uczniów, aby dbali o miejsca pamięci we własnej szkole (np. izby pamięci, gabloty, gazetki, murale, strony internetowe), znali historię własnej rodziny, miejscowości czy lokalnej społeczności, w której dorastają, oraz poszukiwali źródeł historycznych we własnym otoczeniu. Należy wspierać młodzież w inicjatywach zabezpieczenia pamiątek rodzinnych i lokalnych, rejestrowania relacji świadków historii, tworzenia amatorskich filmów i audycji dotyczących historii najnowszej. Na kanwie omawianych tematów lub podczas obchodów rocznic narodowych można zorganizować w szkole prezentację niektórych artefaktów. ~~Może to być doskonała okazja do wzbogacenia obchodów takich dni, jak: Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych, Dzień Samorządu Terytorialnego, Narodowy Dzień Pamięci Poznańskiego Czerwca 1956, Dzień Papieża Jana Pawła II, Dzień Pamięci Ofiar Stanu Wojennego.~~

Omawiając wybrane zagadnienia, warto nawiązywać do lokalnych bohaterów, unikając niepotrzebnej martyrologii wydobyć różnorodność postaw obywatelskich i form ofiarności dla Rzeczypospolitej.

Cenną inicjatywą może być także nawiązywanie kontaktów z polskimi szkołami poza granicami kraju. W ten sposób polska młodzież z kraju i zagranicy nawiązuje wzajemne relacje i odnosi się do wspólnego dziedzictwa narodowego.

Zważywszy na to, że w ramach przedmiotu są omawiane dzieje najnowsze, podczas lekcji warto korzystać z bogatych źródeł tekstowych, audiowizualnych oraz materiałów dydaktycznych dostępnych w internecie, które odpowiednio wkomponowane w lekcje wzbogacą przekaz historyczny. Warto również zachęcać uczniów do korzystania z różnych form pozalekcyjnej edukacji historycznej i obywatelskiej (projekty, konkursy, multimedialne wystawy muzealne, gry o walorach edukacyjnych, np. planszowe, wideo itp.).

WIEDZA O SPOŁECZEŃSTWIE ZAKRES ROZSZERZONY

Cele kształcenia – wymagania ogólne

Cele kształcenia przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym w liceum ogólnokształcącym i technikum odpowiadają aspektom ludzkiej dojrzałości, do której prowadzi edukacja szkolna.

- I. W aspekcie stosunku do prawdy, stałego zmierzania do jej poznania i odróżniania od fałszu oraz ćwiczenia w rozpoznawaniu stopnia pewności i prawdopodobieństwa. Uczeń:
 - 1) ma rzetelną wiedzę o kulturowych, politycznych i gospodarczych aspektach życia społecznego, ze szczególnym odniesieniem do współczesności (przede wszystkim w odniesieniu do Polski, z uwzględnieniem aspektów międzynarodowych);
 - 2) odróżnia to, co trwałe, od tego, co zmienne, a także to, co uniwersalne, od tego, co partykularne i związane z tradycjami lokalnymi – w życiu narodów i państw, w pojęciach i doktrynach politycznych i prawnych, w kulturze życia codziennego, komunikacji społecznej i kulturze politycznej, w instytucjach międzynarodowych.

- II. W aspekcie stosunku do dobra, przyjęcia go jako głównego kryterium wartościowania moralnego, odróżniania go od zła oraz ćwiczenia w ocenie intencji i skutków według słuszności, pożytku i szkody. Uczeń:
 - 1) rozpoznaje to, co w życiu społecznym sprzyja rozwojowi człowieka, oraz przyczynia się do zachowania i pomnożenia dobra wspólnego w różnych społecznościach;
 - 2) ocenia zjawiska życia społecznego ~~w świetle ich związku z polską wspólnotą kulturową i polityczną („rzeczą pospolitą”) oraz z cywilizacją europejską inspirowaną przez wymaganie racjonalności w poznaniu, dążenie do sprawiedliwości w prawach, ducha Ewangelii w obyczajach oraz staranie o harmonizowanie ładu i wolności.~~

III. W aspekcie stosunku do życia, czyli osobistego zaangażowania, kształtowania zamierzeń według własnych pasji, zdolności oraz poczucia wspólnoty i służby.

Uczeń:

- 1) interesuje się życiem zbiorowym, wyraża gotowość do osobistego podejmowania zadań społecznych i zaangażowania obywatelskiego w duchu patriotyzmu jako mądrej miłości ojczyzny ukształtowanej w tradycji Rzeczypospolitej;
- 2) rozumie znaczenie cnót indywidualnych i społecznych, ~~harmonii praw i obowiązków~~, wolności i odpowiedzialności, szczęścia osobistego i rozwoju ludzkich wspólnot oraz sprawiedliwych praw i roztropnej polityki;
- 3) buduje własne wypowiedzi na temat zagadnień życia społecznego, formułuje oceny i je uzasadnia, uczestniczy w debacie – z myślą o własnym rzetelnym i twórczym udziale w życiu publicznym.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

I. Człowiek – koncepcje i aspekty. Uczeń:

- 1) przedstawia główne filozoficzne koncepcje człowieka (~~spirytualizm, materializm, jedność duchowo-cieleśna, dualizm~~);
- 2) odróżnia podstawowe obszary filozoficznej refleksji o człowieku (~~człowiek-jednostka i natura ludzka, rozum i zmysły, wolność woli, uczucia i emocje, poznanie i decydowanie~~);
- 3) charakteryzuje, na czym polega pojęcie społecznej natury człowieka obecne w kulturze europejskiej od grecko-rzymskiej starożytności;
- 4) definiuje pojęcie osoby i wskazuje na jego kulturowe, filozoficzne, psychologiczne i religijne tło (wpływ chrześcijaństwa).

II. Dobro wspólne. Uczeń:

- 1) przedstawia ogólne określenie dobra wspólnego (*bonum commune*) jako podstawy życia wspólnego oraz przykłady dobra wspólnego właściwego różnym wspólnotom ludzkim;

- 2) charakteryzuje wynikający z zasady dobra wspólnego aspekt obowiązków jednostki względem wspólnoty;
- 3) przedstawia sprawiedliwość społeczną jako zasadę udziału członków wspólnoty w dobru wspólnym;
- 4) ~~wyjaśnia różnicę między rozumieniem dobra wspólnego uwzględniającym dobro osób a koncepcją totalitarną;~~
- 5) analizuje cechy indywidualizmu i kolektywizmu w aspekcie psychospołecznym i instytucjonalnym; wykazuje zróżnicowanie kulturowe świata w tych aspektach.

III. Społeczności i wspólnoty. Uczeń:

- 1) wyjaśnia kluczową rolę rodziny jako miejsca budowania najważniejszych relacji społecznych, ~~weześniejszego od państwa i społeczeństwa;~~
- 2) charakteryzuje religię ~~jako rzeczywistość społeczną w jej wymiarze społecznym;~~ analizuje religijność we współczesnym społeczeństwie polskim i porównuje ją z religijnością w innym społeczeństwie;
- 3) charakteryzuje władzę ~~jako rzeczywistość społeczną jako fenomen społeczny~~ i rozróżnia rodzaje władzy; wskazuje specyficzne cechy władzy politycznej; charakteryzuje zjawisko legitymizacji władzy państwowej;
- 4) charakteryzuje atrybuty państwa jako organizacji politycznej (terytorialność, przymusowość, suwerenność zewnętrzną i wewnętrzną); przedstawia cechy władzy państwowej;
- 5) przedstawia najważniejsze teorie genezy państwa (Arystotelesa, teistyczna, umowy społecznej, podboju, marksistowska);
- 6) charakteryzuje przepisy prawa będące podstawą nadawania obywatelstwa polskiego;
- 7) przedstawia różne koncepcje narodu (polityczną i etniczno-kulturową); charakteryzuje czynniki narodotwórcze i sprzyjające zachowaniu tożsamości narodowej;
- 8) charakteryzuje zmiany w strukturze narodowościowej Polski po 1939 roku oraz ich kulturowe, polityczne i społeczne konsekwencje;

- 9) wymienia największe mniejszości narodowe w Rzeczypospolitej Polskiej w rozumieniu ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2017 r. poz. 823);
- 10) charakteryzuje obecną politykę państwa polskiego wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym, wychodząc od postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 11) wymienia najważniejsze postaci z kręgu mniejszości narodowych, etnicznych oraz społeczności posługującej się językiem regionalnym o wybitnym zaangażowaniu we wzbogacanie ~~także polskiej~~ kultury;
- 12) wyjaśnia kwestię akulturacji i asymilacji grup mniejszościowych, w tym migranckich; wykazuje, że rodzaj stosowanej polityki państwa w różnym stopniu i kierunku wpływa na te zjawiska.

IV. Społeczeństwa i socjalizacja. Uczeń:

- 1) charakteryzuje społeczeństwa zbieracko-łowieckie, nomadyczne i rolnicze; charakteryzuje wybraną współczesną społeczność tego typu;
- 2) charakteryzuje wiejską społeczność tradycyjną; wskazuje na różnice między społeczeństwem przemysłowym i poprzemysłowym;
- 3) porównuje modele socjalizacji charakterystyczne dla własnej grupy wiekowej i pokolenia rodziców; wyjaśnia zjawisko socjalizacji odwróconej;
- 4) wyjaśnia pojęcie kapitału społecznego i charakteryzuje jego znaczenie dla rozwoju państwa i społeczeństwa.

V. Różnice społeczne. Uczeń:

- 1) podaje przykłady i wyjaśnia uwarunkowania pionowej i poziomej ruchliwości społecznej;
- 2) analizuje sposoby adaptacji klas społecznych do zmian społeczno-gospodarczych w Rzeczypospolitej Polskiej; wskazuje na przyczyny degradacji i awansu społecznego przedstawicieli klas społecznych;

- 3) przedstawia strukturę warstwową współczesnego społeczeństwa polskiego;
- 4) porównuje skalę nierówności społecznych w Rzeczypospolitej Polskiej i wybranym państwie, wyjaśniając związek między nierównościami społecznymi a nierównością szans życiowych;
- 5) charakteryzuje wybrany problem życia społecznego w Rzeczypospolitej Polskiej; rozważa różne możliwości jego rozwiązania;
- 6) charakteryzuje zjawisko nierówności społecznych jako problem globalny oraz potrafi wskazać na jego przyczyny i skutki;
- 7) przedstawia przyczyny i skutki konfliktu społeczno-ekonomicznego w wybranym państwie.

VI. Społeczeństwo obywatelskie. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym jest społeczeństwo obywatelskie; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie (dziedzictwo I Rzeczypospolitej i ruchu organicznikowskiego w XIX wieku);
- 2) podaje współczesne przykłady funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Polsce;
- 3) charakteryzuje główne kierunki i formy aktywności organizacji pozarządowych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) porównuje status prawny stowarzyszeń, fundacji i organizacji pożytku publicznego w Rzeczypospolitej Polskiej; przedstawia tryb rejestracji tych organizacji;
- 5) ~~przygotowuje według wzoru projekt statutu stowarzyszenia lub fundacji;~~ opracowuje projekt działań społecznych na rzecz wspólnoty lokalnej;
- 6) charakteryzuje specyfikę spółdzielczości i rodzaje spółdzielni funkcjonujących współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 7) charakteryzuje cele i działania związków zawodowych oraz innych organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych; przedstawia związki zawodowe funkcjonujące współcześnie w Rzeczypospolitej Polskiej.

VII. Migracje i kwestia demograficzna w Polsce i we współczesnym świecie.

Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym są: migracja, imigracja, emigracja, repatriacja;
- 2) charakteryzuje zasięg i skalę przemieszczeń ludnościowych na ziemiach polskich w XX i XXI wieku;
- 3) przedstawia proces repatriacji Polaków w XX i XXI wieku; wskazuje różnice między „repatriacją” a „wysiedleniem”;
- 4) wskazuje największe skupiska Polaków na świecie w XXI wieku;
- 5) charakteryzuje wkład emigracji polskiej w polskie życie narodowe w XX i XXI wieku;
- 6) wyjaśnia, czym jest „Karta Polaka”, i wskazuje przykłady jej praktycznego zastosowania;
- 7) opisuje przyczyny i kierunki ruchów migracyjnych we współczesnym świecie, ze szczególnym uwzględnieniem zmieniającej się sytuacji w Europie (od ~~fał—migracyjnychmigracji~~ z Europy do ~~fał migracyjnychmigracji~~ do Europy), także w obliczu kryzysu klimatycznego;
- 8) wyjaśnia pojęcia niżu i wyżu demograficznego;
- 9) charakteryzuje rolę wzrostu demograficznego dla perspektyw rozwojowych kraju, zestawia to z obecną sytuacją Polski w tym zakresie;
- 10) charakteryzuje w ogólnym zarysie globalne tendencje demograficzne, wskazując, które kontynenty odnotowują w ciągu ostatnich 30 lat wzrost, a które – stagnację demograficzną.

VIII. Polityka i kultura polityczna. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, czym jest kultura polityczna;
- 2) wyjaśnia, czym jest polityka i myśl polityczna ~~oraz czym różnią się one od ideologizacji i politykierstwa~~;
- 3) charakteryzuje główne współczesne kierunki myśli politycznej (konserwatyzm, liberalizm, nacjonalizm, socjalizm, chrześcijańską demokrację); wskazuje ich polski kontekst (najważniejsi twórcy, programy, oddziaływanie);

- 4) wyjaśnia, na czym polega totalitaryzm i jakie są jego historyczne źródła w przemianach nowoczesności (~~m.in. absolutyzm polityczny, rewolucja francuska, umasowienie i ideologizacja życia społecznego, „ucieczka od wolności”, powstanie „świeckich religii” politycznych~~); wskazuje różnice między totalitaryzmem a autorytaryzmem;
- 5) charakteryzuje system rządów totalitarnych, porównując najważniejsze cechy ustrojowe Związku Sowieckiego oraz III Rzeszy Niemieckiej;
- 6) wyjaśnia pojęcie faszyzmu i charakteryzuje jego różne konteksty znaczeniowe;
- 7) analizuje zjawisko populizmu obecne we współczesnej polityce i jego konsekwencje;
- 8) przedstawia cechy charakterystyczne państwa demokratycznego na przykładzie III Rzeczypospolitej Polskiej i umieszcza je na tle polskiego dziedzictwa kultury politycznej (~~tradycje parlamentaryzmu i republikanizmu wyrosłe z chrześcijańskiej troski o dobro wspólne i antycznej nauki o „res publice”~~);
- 9) charakteryzuje rolę kultury jako spoiwa wspólnoty politycznej; wymienia i charakteryzuje wybranych polskich autorów teorii dotyczących zależności kultury, życia społecznego i polityki (np. Ludwika Krzywickiego, Feliksa Koniecznego, Floriana Znanieckiego, Stanisława i Marię Ossowskich, Józefa Chałasińskiego);
- 10) analizuje – z wykorzystaniem wyników badań opinii publicznej – postawy społeczeństwa polskiego wobec instytucji publicznych i polityków.

IX. Komunikowanie społeczne. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega komunikacja społeczna;
- 2) charakteryzuje rolę mediów i zmiany zachodzące we współczesnym krajobrazie medialnym (rola internetu oraz cyfryzacji);
- 3) wyjaśnia pojęcia socjotechniki, propagandy i marketingu politycznego; wskazuje różnice między tymi pojęciami;
- 4) wyjaśnia pojęcie dyfamacji; podaje przykład oddziaływania propagandowego o charakterze zniesławiającym (~~wymierzona w Polskę~~);

~~akcja dyfamacyjna pod szyldem „polskie obozy koncentracyjne”;~~
charakteryzuje sposoby walki z dyfamacją (~~„Anti-defamation League”;~~
~~Reduta Dobrego Imienia; placówki dyplomatyczne~~);

- 5) wyjaśnia pojęcie *soft power* i charakteryzuje znaczenie wizerunku państwa w polityce międzynarodowej;
- 6) wymienia przykłady zaangażowania różnych państw na rzecz upowszechniania za granicą korzystnego wizerunku własnej kultury (~~np. British Council, Instytut Konfucjusza, Goethe Institut, Instytut Adama Mickiewicza~~);
- 7) podaje współczesne przykłady ~~cenzury~~ (~~np. w mediach społecznościowych~~) ograniczeń swobody wypowiedzi;
- 8) wyjaśnia związek między wolnością słowa a odpowiedzialnością za słowo.

X. Prawo. Uczeń:

- 1) rozróżnia źródła, z których wywodzą się normy w różnych systemach prawnych (prawo: zwyczajowe, precedensowe, religijne, pozytywne) oraz ich inspiracje pochodzące z kulturowego dziedzictwa Europy (prawo rzymskie, prawo kanoniczne);
- 2) wyjaśnia zasady hierarchiczności, spójności i zupełności w systemie prawnym oraz pojęcie luki prawnej; rozpoznaje rodzaje prawa (międzynarodowe, krajowe, miejscowe; prywatne, publiczne; materialne, formalne; cywilne, karne, administracyjne, pisane, niepisane);
- 3) wyjaśnia pojęcie praw człowieka oraz ich związek z dziedzictwem cywilizacji zachodniej;
- 4) rozróżnia generacje praw człowieka, stosując pojęcia praw negatywnych i pozytywnych oraz wskazując na inny stopień ich ochrony; wymienia główne dokumenty dotyczące praw człowieka (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., ~~konwencja~~ haska Konwencje haskie z 1907 r., ~~K~~ konwencje genewskie z 1949 r., Powszechna Deklaracja Ppraw Człowieka);

- 5) przedstawia kwestie urzeczywistnienia wybranej wolności człowieka i stopnia jej ograniczenia związanego z prawami innych osób lub porządkiem publicznym.

XI. Ustrój i system polityczny III Rzeczypospolitej. Uczeń:

- 1) wyjaśnia, na czym polega demokratyczne państwo prawne;
- 2) charakteryzuje polskie tradycje konstytucyjne ~~i ujmuje na ich tle konstytucję obowiązującą w latach 1952–1997;~~
- 3) ~~podaje najważniejsze etapy częściowych zmian w konstytucji w latach 1989–1997;~~
- 4) charakteryzuje tło polityczne towarzyszące uchwaleniu Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. ~~(specyfika składu politycznego parlamentu wyłonionego w 1993 roku);~~
- 5) charakteryzuje treść preambuły do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., ~~umieszczając ją w kontekście polskiej tradycji konstytucyjnej (porównanie z Konstytucją 3 maja oraz z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 roku);~~
- 6) wymienia najważniejsze organy władzy w Rzeczypospolitej Polskiej, charakteryzuje relacje między nimi w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 7) przedstawia proces legislacyjny opisany w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 8) omawia najważniejsze organy kontroli państwowej oraz sądownictwa konstytucyjnego;
- 9) charakteryzuje zakres praw człowieka i praw obywatelskich w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., zaczynając od gwarancji ~~poszanowania praw do życia wszystkich osób~~ prawnej ochrony życia każdego człowieka;
- 10) charakteryzuje główne zasady obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej prawa wyborczego (wybory pięcioprzymiotnikowe, próg wyborczy);
- 11) wymienia główne organy Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej;
- 12) wymienia aktualnych marszałków obu izb polskiego parlamentu;

- 13) podaje znaczenie pojęciowe pierwszego, drugiego i trzeciego czytania ustaw w Sejmie;
- 14) charakteryzuje rolę komisji sejmowych (senackich) w procesie legislacyjnym; wymienia nazwy dwóch/trzech komisji parlamentarnych;
- 15) wyjaśnia pojęcie kworum w parlamencie;
- 16) charakteryzuje pozaustawodawcze znaczenie parlamentu (np. umacnianie więzi z Polonią, rola obu izb w polskiej dyplomacji publicznej);
- 17) wskazuje na elementy demokracji bezpośredniej obecne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.;
- 18) omawia postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. dotyczące rodziny i małżeństwa;
- 19) wyjaśnia pojęcie samorządu terytorialnego; charakteryzuje polskie tradycje w tym zakresie;
- 20) ~~charakteryzuje główne etapy odrodzenia samorządu terytorialnego w Polsce po 1989 roku;~~
- 21) charakteryzuje funkcjonowanie organów gminy, powiatu i województwa;
- 22) wyjaśnia pojęcie finansów publicznych; przedstawia modele polityki gospodarczej państwa; wyjaśnia pojęcie i przedstawia rodzaje polityk publicznych;
- 23) przedstawia źródła dochodów budżetu państwa i kierunki wydatków budżetowych w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 24) wyjaśnia, jakie są w Rzeczypospolitej Polskiej źródła dochodów samorządu terytorialnego (dochody własne, dotacje, subwencje) i kierunki ich wydatków;
- 25) znajduje i analizuje informacje na temat dochodów i wydatków własnych gminy oraz powiatu.

XII. Formy ustroju współczesnych państw. Uczeń:

- 1) analizuje sposób wyboru i charakteryzuje formę (jednoosobowa lub kolegialna) głowy państwa we współczesnych republikach; odróżnia

prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej od innych jego uprawnień;

- 2) przedstawia, odwołując się do współczesnych przykładów, typologie współczesnych monarchii ze względu na pozycję głowy państwa (absolutna, konstytucyjna, parlamentarna); ~~analizuje normy dotyczące sukcesji~~;
- 3) charakteryzuje systemy polityczne oparte na współpracy legislatywy i egzekutywy – parlamentarno-gabinetowy (na przykładzie Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej) i kanclerski (na przykładzie Republiki Federalnej Niemiec); wykazuje, że elementy tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 4) charakteryzuje systemy ze szczególną rolą prezydenta – klasyczny prezydencki (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki) i parlamentarno-prezydencki (na przykładzie Republiki Francuskiej); wykazuje, że elementy drugiego z tych systemów obowiązują w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 5) charakteryzuje systemy polityczne z zachwianym podziałem władzy – parlamentarno-komitetowy (na przykładzie Konfederacji Szwajcarii) i superprezydencki (na przykładzie Federacji Rosyjskiej); przedstawia instytucjonalne warunki funkcjonowania demokracji w takich systemach;
- 6) charakteryzuje funkcje legislatywy: ustrojodawczą, ustawodawczą, kontrolną i kreacyjną; wskazuje kompetencje parlamentu w Rzeczypospolitej Polskiej w ramach poszczególnych funkcji; ~~podaje przykłady państw z parlamentem jednoizbowym i dwuizbowym.~~

XIII. Rzeczpospolita i problem wychodzenia z komunizmu. Uczeń:

- 1) charakteryzuje kulturowy, polityczny, społeczny i gospodarczy bilans rządów komunistycznych w Polsce;
- 2) wymienia najważniejsze wydarzenia związane z przełomem 1989 roku w Polsce oraz w Europie Środkowej;

- 3) charakteryzuje spór polityczny w Polsce po 1989 roku w odniesieniu do sposobów pozbycia się dziedzictwa komunizmu (~~„wojna na górze”~~, ~~„gruba kreska”~~, ~~„przyspieszenie”~~);
- 4) ~~wyjaśnia, na czym polegała wizja budowy „trzeciej niepodległości” przedstawiona w 1991 roku przez św. Jana Pawła II;~~
- 5) wyjaśnia pojęcie partii politycznej; charakteryzuje główne etapy odbudowy wielopartyjnego życia politycznego w Polsce po 1989 roku (ze szczególnym uwzględnieniem zmian w systemie finansowania partii politycznych);
- 6) wymienia reprezentowane w parlamencie Rzeczypospolitej Polskiej partie polityczne oraz osoby stojące na ich czele;
- 7) charakteryzuje ~~na czym polegała~~ transformację gospodarczą w Polsce po 1989 roku;
- 8) wyjaśnia pojęcia prywatyzacji, reprivatyzacji, powszechnego uwłaszczenia;
- 9) charakteryzuje postkomunizm jako zjawisko polityczne i gospodarcze; ~~porównuje jego postać w Polsce z innymi krajami dawnego „bloku wschodniego” (np. z Rosją);~~
- 10) wyjaśnia pojęcia uwłaszczenia nomenklatury i kapitalizmu politycznego; podaje przykłady tych zjawisk w Polsce po 1989 roku;
- 11) ~~charakteryzuje rządy postkomunistyczne w Polsce w latach 1993–1997 i 2001–2005;~~
- 12) ~~wyjaśnia pojęcie korupcji i jej szkodliwości dla kultury politycznej i gospodarki; podaje jej przykłady w Polsce po 1989 roku (np. „afery Rywina”);~~ wyjaśnia pojęcie sejmowej komisji śledczej;
- 13) ~~jest w stanie wskazać główne linie debaty i sporu politycznego w Polsce po ujawnieniu „afery Rywina” (program „IV Rzeczypospolitej”, powrót pojęcia rewolucji moralnej) do 2005 roku;~~
- 14) ~~charakteryzuje kierunki przemian politycznych, społecznych i gospodarczych w Polsce w latach 2005–2015.~~

XIV. Polityka zagraniczna Polski po 1989 roku. Uczeń:

- 1) charakteryzuje zmiany geopolityczne w najbliższym otoczeniu Polski po 1989 roku (zjednoczenie Niemiec, rozpad Czechosłowacji i ZSRS) oraz ich znaczenie dla naszego kraju;
- 2) przedstawia główne etapy i konsekwencje wejścia Polski w struktury euroatlantyckie (NATO w 1999 roku) oraz do Unii Europejskiej w 2004 roku;
- 3) charakteryzuje najważniejsze formy regionalnej współpracy w Europie Środkowej, w których uczestniczy Polska: Grupa Wyszehradzka (V4), Trójmorze, relacje z Ukrainą i Białorusią;
- 4) charakteryzuje zaangażowanie Polski w działalność organizacji międzynarodowych (np. misje pokojowe Wojska Polskiego w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych);
- 5) przedstawia zaangażowanie Polski (rządu i organizacji pozarządowych np. „Pomoc Kościołowi w Potrzebie”, Polska Akcja Humanitarna) na rzecz osób prześladowanych na całym świecie z powodu swojego wyznania (w tym pomoc dla chrześcijan) oraz dla ofiar wojen domowych (Syria, Afganistan);
- 6) charakteryzuje pozycję Polski w debatach nad planowaniem sprawiedliwej transformacji energetycznej i zeroemisyjności Unii Europejskiej oraz realizację wynikających z nich postulatów.

XV. Kulturowe, polityczne i gospodarcze zmiany na świecie po 1989 roku. Uczeń:

- 1) wskazuje, kto i dlaczego wygrał „zimną wojnę”;
- 2) charakteryzuje nadzieje i obawy towarzyszące pierwszym latom po upadku komunizmu w Europie Środkowej i Wschodniej (w tym kontekście wyjaśnia pojęcia końca historii Francisca Fukuyamy oraz demokracji bez wartości św. Jana Pawła II);
- ~~3) wskazuje przykłady państw kierujących się po 1989 roku ideologią komunistyczną (Korea Północna, Chiny, Kuba) i charakteryzuje konsekwencje, jakie miało i ma to dla ich obywateli;~~
- ~~4) wyjaśnia pojęcie nowego ładu światowego (New World Order) i wskazuje przejawy jego działania (I wojna w Zatoce Perskiej, amerykańska strategia „partnerstwa w przywództwie” z Niemcami);~~

- 5) wyjaśnia pojęcie ludobójstwa i podaje przykłady we współczesnym świecie: Rwanda (1994 rok), Srebrenica (1995 rok);
- ~~6) wyjaśnia pojęcia terroryzmu oraz wojny z terroryzmem i podaje ich przykłady;~~
- 7) charakteryzuje przyczyny i przejawy globalnego (politycznego i gospodarczego) wzrostu znaczenia Chin (~~ekspansja gospodarcza w Afryce, inicjatywa „Nowego Jedwabnego Szlaku”, rozwój militarny~~);
- 8) wyjaśnia pojęcie wojny hybrydowej i podaje przykłady takich konfliktów;
- 9) wyjaśnia pojęcie cyberwojny i podaje przykłady takich konfliktów;
- 10) charakteryzuje kolejne etapy integracji europejskiej po 1989 roku (traktat z Maastricht, traktat lizboński); ~~konfrontuje te nowe etapy z głównymi zasadami towarzyszącymi europejskiej integracji po 1945 roku (subsydiarność, swoboda przepływu ludzi, usług i kapitału)~~;
- 11) wskazuje główne organy Unii Europejskiej ~~i wymienia osoby nimi kierujące (przewodniczący Komisji Europejskiej, przewodniczący Parlamentu Europejskiego, przewodniczący Rady Europejskiej)~~;
- 12) przedstawia dochody i wydatki budżetowe Unii Europejskiej oraz fundusze Unii Europejskiej i podaje przykłady ich wykorzystania na poziomie regionalnym i centralnym w Rzeczypospolitej Polskiej;
- 13) wymienia największe siły polityczne reprezentowane aktualnie w Parlamencie Europejskim;
- 14) charakteryzuje znaczenie polskich eurodeputowanych w Parlamencie Europejskim i odgrywaną przez nich rolę;
- 15) wyjaśnia pojęcie europejskiej polityki klimatycznej i charakteryzuje jej konsekwencje gospodarcze i społeczne dla życia Europejczyków w pierwszej połowie XXI wieku.

Warunki i sposób realizacji

Podczas realizacji celów kształcenia dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym należy odwołać się do różnorodnych metod dydaktycznych, które mają wspomagać uczniów w szeroko pojętej edukacji obywatelskiej. Wiedza

o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym w połączeniu z wiadomościami oraz umiejętnościami nabytymi w toku nauczania przedmiotu historia i teraźniejszość mają utrwalić w umysłach uczniów spojrzenie na „rzecz pospolitą” jako na dobro wspólne wszystkich obywateli, które jest „dane i zadane”, niesie za sobą nie tylko prawa, lecz także obowiązki, wymaga zarówno wiedzy o naszym dziedzictwie kultury politycznej i obywatelskiej, jak i brania odpowiedzialności za jego trwanie i pomnażanie.

Zaleca się, aby na podstawie znajomości podstawowych pojęć, wprowadzanych już w toku nauczania przedmiotu historia i teraźniejszość, uczniowie rozwijali swoje umiejętności prowadzenia dyskusji, analizowania zjawisk kulturowych, społecznych i politycznych oraz formułowania ich syntetycznych ocen. W tym kontekście należy w toku nauczania przedmiotu zachęcać uczniów do prowadzenia debat oraz pracy nad projektami grupowymi. W tym ostatnim zakresie pozostawia się duże pole do własnej inwencji nauczycieli.

Praca z podręcznikiem powinna być uzupełniona o inne narzędzia dydaktyczne, takie jak: materiały źródłowe, słowniki, leksykony, mapy, wykresy, diagramy, opracowania statystyczne.

Zaleca się organizowanie wycieczek edukacyjnych, np. do instytucji, organizacji i stowarzyszeń związanych z funkcjonowaniem państwa polskiego (m.in. Sejm i Senat Rzeczypospolitej Polskiej) oraz społeczeństwa obywatelskiego (np. wizyta w wybranej organizacji pozarządowej). Nauczyciel może również organizować spotkania uczniów z osobami zaangażowanymi w działalność wspomnianych instytucji, organizacji i stowarzyszeń.

Zalecane jest korzystanie z nowych technologii. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na możliwość sięgania do zasobów ogólnie dostępnych w internecie (np. wykorzystania wartościowych filmów edukacyjnych czy innych materiałów treściowo związanych z materiałem nauczany na przedmiocie wiedza o społeczeństwie).

Należy podkreślić, że nauczanie przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym jest ściśle związane z nauczaniem przedmiotu historia i teraźniejszość, który przekazuje nie tylko wiedzę o najnowszej historii Polski i świata, lecz także podstawy wiedzy potrzebnej do rozwijania edukacji obywatelskiej w toku realizacji treści przewidzianych dla przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym. Przedmiot historia i teraźniejszość zawiera bowiem siatkę podstawowych pojęć oraz pozwala zdobyć podstawową wiedzę o najważniejszych procesach politycznych, społecznych i kulturowych w Polsce i na świecie po 1945 roku, co jest warunkiem pogłębienia edukacji obywatelskiej w toku nauczania przedmiotu wiedza o społeczeństwie w zakresie rozszerzonym.